

Sbírka soudních rozhodnutí

ROZSUDEK SOUDNÍHO DVORA (pátého senátu)

21. ledna 2016*

„Řízení o předběžné otázce — Hospodářská soutěž — Kartelové dohody — Jednání ve vzájemné shodě — Cestovní kanceláře a agentury používající společný počítačový rezervační systém — Automatické omezení maximální výše slevy pro online rezervace — Zpráva správce systému oznamující uvedené omezení — Mlčky učiněný souhlas, který lze kvalifikovat jako jednání ve vzájemné shodě — Skutečnosti zakládající dohodu a jednání ve vzájemné shodě — Posouzení důkazů a požadovaná úroveň dokazování — Procesní autonomie členských států — Zásada efektivity — Presumpce nevinny“

Ve věci C-74/14,

jejímž předmětem je žádost o rozhodnutí o předběžné otázce na základě článku 267 SFEU, podaná rozhodnutím Lietuvos vyriausiosios administracinis teismas (Nejvyšší správní soud Litvy) ze dne 17. ledna 2014, došlým Soudnímu dvoru dne 10. února 2014, v řízení

„Eturas“ UAB,

„AAA Wrislit“ UAB,

„Baltic Clipper“ UAB,

„Baltic Tours Vilnius“ UAB,

„Daigera“ UAB,

„Feron“ UAB,

„Freshtavel“ UAB,

„Guliverio kelionės“ UAB,

„Kelionių akademija“ UAB,

„Kelionių gurmanai“ UAB,

„Kelionių laikas“ UAB,

„Litamicus“ UAB,

„Megaturas“ UAB,

„Neoturas“ UAB,

* Jednací jazyk: litevština.

„TopTravel“ UAB,
„Travelonline Baltics“ UAB,
„Vestekspres“ UAB,
„Visveta“ UAB,
„Zigzag Travel“ UAB,
„ZIP Travel“ UAB

proti

Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba,

za přítomnosti:

„Aviaeuropa“ UAB,
„Grand Voyage“ UAB,
„Kalnų upė“ UAB,
„Keliautojų klubas“ UAB,
„Smaragdas travel“ UAB,
„700LT“ UAB,
„Aljus ir Ko“ UAB,
„Gustus vitae“ UAB,
„Tropikai“ UAB,
„Vipauta“ UAB,
„Vistus“ UAB,

SOUDNÍ DVŮR (pátý senát),

ve složení T. von Danwitz, předseda čtvrtého senátu vykonávající funkci předsedy pátého senátu,
D. Šváby, A. Rosas, E. Juhász (zpravodaj) a C. Vajda, soudci,

generální advokát: M. Szpunar,

vedoucí soudní kanceláře: M. Alexejev, rada,

s přihlédnutím k písemné části řízení a po jednání konaném dne 7. května 2015,

s ohledem na vyjádření předložená:

— za „AAA Wrislit“ UAB L. Darulienė a T. Blažys, advokatai,

- za „Baltic Clipper“ UAB J. Petrulionisem, L. Šlepaitė a M. Juonysem, advokatai,
  - za „Baltic Tours Vilnius“ UAB a „Kelionių laikas“ UAB P. Koverovasem a R. Moisejevasem, advokatai,
  - za „Guliverio kelionės“ UAB M. Juonysem a L. Šlepaitė, advokatai,
  - za „Kelionių akademija“ UAB a „Travelonline Baltics“ UAB L. Darulienė, advokatė,
  - za „Megaturas“ UAB E. Kisieliusem, advokatas,
  - za „Vestekspress“ UAB L. Darulienė, R. Moisejevasem a P. Koverovasem, advokatai,
  - za „Visveta“ UAB T. Blažysem, advokatas,
  - za Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba E. Pažėraitė a S. Tolušytė, jako zmocněnkyněmi,
  - za „Keliautojų klubas“ UAB E. Burgisem a I. Sodeikaitė, advokatai,
  - za litevskou vládu D. Kriauciūnasem a K. Dieninise, jakož i J. Nasutavičienė, jako zmocněnci,
  - za rakouskou vládu C. Pesendorfer, jako zmocněnkyní,
  - za Evropskou komisi A. Biolanem a V. Bottkou, jakož i A. Steiblytė, jako zmocněnci,
- po vyslechnutí stanoviska generálního advokáta na jednání konaném dne 16. července 2015,
vydává tento

Rozsudek

- 1 Žádost o rozhodnutí o předběžné otázce se týká výkladu článku 101 SFEU.
- 2 Tato žádost byla podána v rámci sporu mezi společnostmi „Eturas“ UAB (dále jen „Eturas“), „AAA Wristlit“ UAB, „Baltic Clipper“ UAB, „Baltic Tours Vilnius“ UAB, „Daigera“ UAB, „Feronā“ UAB, „Freshtravel“ UAB, „Guliverio Kelionės“ UAB, „Kelionių akademija“ UAB, „Kelionių gurmanai“ UAB, „Kelionių laikas“ UAB, „Litamicus“ UAB, „Megaturas“ UAB, „Neoturas“ UAB, „Top Travel“ UAB, „Travelonline Baltics“ UAB, „Vestekspress“ UAB, „Visveta“ UAB, „Zigzag Travel“ UAB a „ZIP Travel“ UAB, což jsou cestovní kanceláře, a Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba (Rada pro hospodářskou soutěž Litevské republiky, dále jen „Rada pro hospodářskou soutěž“) ve věci rozhodnutí, kterým posledně uvedená uložila uvedeným cestovním kancelářím pokutu za to, že se dohodly a podílely na protisoutěžním jednání.

Právní rámec

- 3 Bod 5 odůvodnění nařízení Rady (ES) č. 1/2003 ze dne 16. prosince 2002 o provádění pravidel hospodářské soutěže stanovených v člancích [101] a [102] Smlouvy [FEU] (Úř. věst. 2003, L 1, s. 1; Zvl. vyd. 08/02. s. 205) uvádí:

„Aby bylo zajištěno účinné prosazování pravidel hospodářské soutěže Společenství a současně byla dodržována základní práva na obhajobu, toto nařízení by mělo upravit důkazní břemeno podle článků [101] a [102] Smlouvy. Strana nebo orgán, který vznáší obvinění z porušení čl. [101] odst. 1 nebo

článku [102] Smlouvy, by měl toto obvinění dokázat podle platných právních norem. Podniky nebo sdružení podniků, které chtějí využít práva na obhajobu proti nálezu, který konstatuje protiprávní jednání, by měly dokázat podle platných právních norem, že jsou splněny podmínky pro uplatnění takové obhajoby. Tímto nařízením nejsou dotčeny vnitrostátní předpisy týkající se dokazování ani povinnost orgánů pro hospodářskou soutěž a soudů členských států zjistit příslušné skutečnosti o případu, pokud jsou tyto předpisy a povinnosti v souladu s obecnými zásadami práva Společenství.“

- 4 Článek 2 uvedeného nařízení, nadepsaný „Důkazní břemeno“, stanoví:

„Ve všech vnitrostátních postupech nebo postupech Společenství pro použití článků [101] a [102] Smlouvy spočívá důkazní břemeno, pokud jde o porušení čl. [101] odst. 1 nebo článku [102] Smlouvy, na té straně nebo orgánu, který vznesl obvinění. Podniky nebo sdružení podniků, které chtějí využít ustanovení čl. [101] odst. 3 Smlouvy, nesou důkazní břemeno, že podmínky uvedeného odstavce jsou splněny.“

Spor v původním řízení a předběžné otázky

- 5 Z předkládacího rozhodnutí vyplývá, že společnost Eturas je majitelkou výlučných práv k softwaru E-TURAS, jehož je rovněž správcem.
- 6 Uvedený software je společný online cestovní rezervační systém. Umožňuje cestovním kancelářím, které se společností Eturas uzavřely licenční smlouvu, aby zájezdy nabízely a rezervovaly prostřednictvím své internetové stránky jednotným způsobem určeným společností Eturas. Uvedená licenční smlouva neobsahuje žádná ustanovení, která by umožňovala správci systému měnit ceny za nabízené služby stanovené cestovními kancelářemi používajícími tento systém.
- 7 Každá cestovní kancelář vlastní v systému E-TURAS elektronický uživatelský účet, na který se může přihlásit za použití hesla přiděleného v okamžiku podpisu licenční smlouvy. V uživatelském účtu mají cestovní kanceláře přístup k elektronické poště, která je specifická pro rezervační systém E-TURAS, který funguje jako elektronický systém posílání zpráv. Zprávy zaslané prostřednictvím tohoto systému se zobrazují jako emaily, a aby mohly být přečteny, musí je uživatel nejdříve otevřít.
- 8 V roce 2010 zahájila Rada pro hospodářskou soutěž vyšetřování na základě informací poskytnutých jednou z kanceláří, které využívaly rezervační systém E-TURAS, podle kterých cestovní kanceláře vzájemně koordinovaly slevy na zájezdy prodávané prostřednictvím uvedeného systému.
- 9 Uvedené vyšetřování umožnilo konstatovat, že dne 25. srpna 2009 ředitel společnosti Eturas zaslal několika cestovním kancelářím, a v každém případě přinejmenším jedné z nich, email nadepsaný „Hlasování“, kterým příjemce vyzýval, aby se vyjádřil k příležitosti snížit výši slevy na internetu ze 4 % na 1 % až 3 %.
- 10 Dne 27. srpna 2009 ve 12:20 zaslal správce systému E-TURAS několika cestovním kancelářím, a v každém případě přinejmenším dvěma z dotčených cestovních kanceláří, prostřednictvím interního emailového systému email nadepsaný „Oznámení týkající se snížení slevy při online rezervaci na 0 až 3 %“ (dále jen „oznámení dotčené ve věci v původním řízení“), který zněl takto:

„Po posouzení prohlášení, návrhů a přání ohledně uplatnění výše slevy při online rezervaci vyjádřených cestovními kancelářemi budeme umožňovat online slevy v rozmezí od 0 % do 3 %, které mohou být zvoleny individuálně. Tento ‚strop‘ pro slevy umožní zachovat výši provize a normalizovat podmínky hospodářské soutěže. Upozornění: u cestovních kanceláří, které nabízejí slevy přesahující 3 %, budou tyto slevy ve 14h automaticky sníženy na 3 %. Pokud jste rozeslali informace o výši slevy, doporučujeme je v důsledku toho upravit.“

- 11 Po dni 27. srpna 2009 internetové stránky osmi cestovních kanceláří obsahovaly reklamu na slevu ve výši 3 % na nabízené zájezdy. Pokud byla provedena rezervace, otevřelo se okno s oznámením, že vybraný zájezd je předmětem slevy ve výši 3 %.
- 12 Šetření provedené Radou pro hospodářskou soutěž umožnilo konstatovat, že technické změny učiněné v systému E-TURAS po zaslání oznámení dotčeného ve věci v původním řízení znamenaly, že ačkoli dotčeným cestovním kancelářím nebylo bráněno poskytovat zákazníkům slevu přesahující 3 %, vyžadovalo nicméně poskytnutí takové slevy splnění dalších technických formalit ze strany uvedených kanceláří.
- 13 V rozhodnutí ze dne 7. června 2012 Rada pro hospodářskou soutěž uvedla, že 30 cestovních kanceláří, jakož i společnost Eturas se od 27. srpna 2009 do konce března 2010 účastnilo protisoutěžní praktiky týkající se slev poskytovaných při rezervaci prostřednictvím systému E-TURAS.
- 14 Podle uvedeného rozhodnutí byla protisoutěžní praktika zahájena dnem, kdy se oznámení dotčené ve věci v původním řízení, které se týkalo snížení slevy, objevilo v rezervačním systému E-TURAS a kdy bylo zavedeno systematické omezování slev v rámci provozování uvedeného systému.
- 15 Rada pro hospodářskou soutěž měla za to, že cestovní kanceláře, které používaly rezervační systém E-TURAS během dotčeného období a které nevyjádřily námitky, se dopustily porušení pravidel hospodářské soutěže, jelikož se mohly rozumně domnívat, že všichni ostatní uživatelé uvedeného systému také omezí své slevy na maximálně 3 %. Z toho vyvodila, že uvedené kanceláře se nijak neinformovaly o slevách, které zamýšlely uplatňovat v budoucnosti, a vyjádřily tak nepřímou, implicitním či tichým souhlasem společnou vůli ohledně svého jednání na dotčeném trhu. Z toho vyvodila, že uvedené jednání uvedených kanceláří na dotčeném trhu musí být analyzováno tak, že představuje jednání ve vzájemné shodě, a měla za to, že ačkoli společnost Eturas není činná na dotčeném trhu, hrála roli při zavedení této praktiky.
- 16 Rada pro hospodářskou soutěž tedy konstatovala, že společnost Eturas a dotčené cestovní kanceláře se dopustily zejména porušení čl. 101 odst. 1 SFEU a uložila jim pokuty. Cestovní kanceláři, která Radu pro hospodářskou soutěž informovala o existenci uvedeného porušení, byla poskytnuta ochrana před pokutou v rámci programu shovívavosti.
- 17 Žalobkyně v původním řízení napadly rozhodnutí Rady pro hospodářskou soutěž před Vilniaus apygardos administracinis teismas (Regionální správní soud ve Vilniusu). Rozsudkem ze dne 8. dubna 2013 uvedený soud částečně vyhověl žalobám a snížil uložené pokuty.
- 18 Žalobkyně v původním řízení i Rada pro hospodářskou soutěž podaly proti uvedenému rozsudku opravný prostředek k Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (Nejvyšší správní soud Litvy).
- 19 Žalobkyně v původním řízení tvrdí, že se neúčastnily jednání ve vzájemné shodě ve smyslu čl. 101 odst. 1 SFEU nebo odpovídajících ustanovení vnitrostátního práva. Tvrdily, že nemohou být odpovědné za jednostranné jednání společnosti Eturas. Některé ze žalobkyň tvrdí, že nedostaly nebo nečetly oznámení dotčené ve věci v původním řízení, jelikož provozování systému E-TURAS představovalo pouze nepatrnou část jejich obratu, a nevěnovaly pozornost změnám, ke kterým v uvedeném systému došlo. Uvádějí, že pokračovaly v používání systému i po zavedení technického omezení slev, neboť jiný informační systém neexistoval a náklady na vývoj vlastních systémů byly příliš vysoké. Konečně tvrdí, že v zásadě nebyly slevy omezeny, neboť dotčené cestovní kanceláře měly nadále možnost poskytovat zákazníkům individuální dodatečné věrnostní slevy.
- 20 Rada pro hospodářskou soutěž tvrdí, že rezervační systém E-TURAS sloužil žalobkyním v původním řízení jako nástroj ke koordinaci jejich činnosti a odstranil potřebu organizovat schůzky. V tomto ohledu tvrdí, že uživatelské podmínky systému jim umožnily dosáhnout „shodné vůle“ o omezení slev, aniž bylo zapotřebí přímých kontaktů, a dále že skutečnost, že se nepostavily proti omezení slev, se

podle ní rovná jejich tichému souhlasu. Uvádí, že uvedený systém fungoval za jednotných podmínek a byl snadno rozeznatelný na internetových stránkách cestovních kanceláří dotčených ve věci v původním řízení. Uvedené cestovní kanceláře se nepostavily proti takto vytvořenému omezení slev, čímž si navzájem daly najevo, že uplatňují omezené slevy, a eliminovaly tak nejistotu, pokud jde o výši slev. Podle Rady pro hospodářskou soutěž měly žalobkyně v původním řízení povinnost být obezřetné a zodpovědné a nemohly ignorovat nebo přehlédnout oznámení týkající se nástrojů používaných v rámci jejich hospodářské činnosti.

- 21 Předkládající soud se táže na výklad čl. 101 odst. 1 SFEU a zejména na rozdělení důkazního břemene pro účely uplatnění uvedeného ustanovení. Má totiž pochybnosti ohledně existence kritérií dostačujících k tomu, aby byla v projednávané věci prokázána účast dotčených cestovních kanceláří na horizontálním jednání ve vzájemné shodě.
- 22 Předkládající soud v tomto ohledu zdůrazňuje, že v projednávané věci je hlavní důkaz zakládající konstatování porušení představován pouze domněnkou, podle které dotčené cestovní kanceláře četly nebo měly číst oznámení dotčené ve věci v původním řízení a měly chápat všechny dopady rozhodnutí o omezení výše slev na nabízené zájezdy. V tomto ohledu uvádí, že presumpce nevinny se použije v rámci potlačování porušování práva hospodářské soutěže a představuje část jeho pochybností ohledně možnosti odsoudit cestovní kanceláře dotčené ve věci v původním řízení pouze na základě první z uvedených domněnek, a to tím spíše, že některé z uvedených kanceláří popřely, že by o zprávě dotčené ve věci v původním řízení věděly, zatímco jiné prodaly svůj první zájezd až po provedení technických změn, nebo dokonce dosud prostřednictvím rezervačního systému E-TURAS žádný zájezd neprodaly.
- 23 Zároveň předkládající soud přiznává, že cestovní kanceláře, které používají rezervační systém E-TURAS věděly nebo nezbytně musely vědět, že jejich konkurenti rovněž používají uvedený systém, a proto je možné mít za to, že uvedené kanceláře měly vykázat jak obezřetnost, tak pečlivost, a tudíž se nemohly zdržet přečtení obdržných zpráv. V tomto ohledu předkládající soud uvádí, že některé z kanceláří, kterým Rada pro hospodářskou soutěž uložila sankce, uznaly, že věděly o obsahu oznámení dotčeného ve věci v původním řízení.
- 24 Předkládající soud tedy žádá o určení, zda za okolností věci, kterou projednává, pouhé zaslání zprávy týkající se omezení slev může představovat dostačující důkaz, prokazující či umožňující mít za to, že hospodářské subjekty, které používaly rezervační systém E-TURAS, věděly nebo musely nezbytně vědět o takovém omezení, ačkoli řada z nich tvrdí, že o uvedeném omezení nevěděla, třebaže některé nezměnily skutečně používanou výši slev a další v dotčeném období neprodaly prostřednictvím uvedeného systému ani jediný zájezd.
- 25 Za těchto podmínek se Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (Nejvyšší správní soud Litvy) rozhodl přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžné otázky:
  - „1) Má být čl. 101 odst. 1 SFEU vykládán v tom smyslu, že v situaci, kdy se hospodářské subjekty účastní společného informačního systému, jako je informační systém popsáný v této věci, a kdy Rada pro hospodářskou soutěž prokázala, že v systému byla rozeslána systémová zpráva o omezení slev a bylo zavedeno technické omezení pro stanovení výše slev, lze mít za to, že si tyto hospodářské subjekty nezbytně byly nebo musely být vědomy existence této zasláné zprávy a tím, že neprojevily námitky proti takovému omezení slev s ním vyjádřily tichý souhlas, a proto je lze činit odpovědnými za jednání ve vzájemné shodě ve smyslu čl. 101 odst. 1 SFEU?
  - 2) V případě záporné odpovědi na první otázku, jaké faktory mají být zohledněny pro účely rozhodnutí, zda se hospodářské subjekty účastnící se společného informačního systému za takových okolností, jaké nastaly ve věci v původním řízení, účastní jednání ve vzájemné shodě ve smyslu čl. 101 odst. 1 SFEU?

K předběžným otázkám

- 26 Podstatou otázek předkládajícího soudu, které je třeba přezkoumat společně, je, zda čl. 101 odst. 1 SFEU musí být vykládán v tom smyslu, že pokud správce informačního systému, jehož účelem je umožnit cestovním kancelářím prodávat na svých internetových stránkách zájezdy v rámci jednotného rezervačního systému, zašle uvedeným hospodářským subjektům prostřednictvím systému osobní elektronické pošty zprávu, kterou jim oznamuje, že výše slev na produkty prodávané prostřednictvím uvedeného systému bude omezena, a po rozeslání uvedené zprávy dojde v systému k technickým změnám nezbytným pro zavedení uvedeného opatření, lze mít za to, že uvedené hospodářské subjekty věděly nebo nezbytně musely vědět o uvedené zprávě, a pokud proti takovému jednání nic nenamítaly, že se účastnily jednání ve vzájemné shodě ve smyslu uvedeného ustanovení.
- 27 Úvodem je třeba připomenout judikaturu Soudního dvora, podle které každý hospodářský subjekt musí nezávisle určovat politiku, kterou zamýšlí uplatňovat na společném trhu. Uvedený požadavek autonomie striktně brání všem přímým nebo nepřímým kontaktům mezi těmito subjekty, které by mohly ovlivnit tržní chování skutečného nebo potenciálního soutěžitele či odhalit takovému soutěžiteli tržní chování, o kterém tyto subjekty rozhodly nebo zamýšlí, že budou samy na trhu uskutečňovat, jestliže je účelem nebo důsledkem těchto kontaktů dosažení podmínek hospodářské soutěže, které neodpovídají obvyklým podmínkám dotčeného trhu (v tomto smyslu viz rozsudek T-Mobile Netherlands a další, C-8/08, EU:C:2009:343, body 32 a 33 a citovaná judikatura).
- 28 Soudní dvůr již rovněž rozhodl, že pasivní formy účasti na protiprávním jednání, jako je účast podniku na schůzkách, na nichž byly uzavřeny dohody s protisoutěžním účelem, aniž se proti nim zjevně postavil, vyjadřují spoluúčast, která může zakládat jeho odpovědnost v rámci článku 101 SFEU, neboť mlčky učiněné schválení protiprávní iniciativy, bez veřejného distancování se od jejího obsahu nebo jejího oznámení správním orgánům, ve svém důsledku podporuje pokračování v protiprávním jednání a ohrožuje jeho odhalení (v tomto smyslu viz rozsudek AC-Treuhand v. Komise, C-194/14 P, EU:C:2015:717, bod 31 a citovaná judikatura).
- 29 Zprvve v rozsahu, v němž se předkládající soud táže, zda zaslání zprávy, jako je zpráva dotčená ve věci v původním řízení, může představovat dostačující důkaz pro účely prokázání, že hospodářské subjekty, které se účastní systému, znaly nebo nezbytně musely znát její obsah, je třeba připomenout, že v souladu s článkem 2 nařízení č. 1/2003 ve všech vnitrostátních postupech pro použití článku 101 SFEU spočívá důkazní břemeno, pokud jde o porušení čl. 101 odst. 1 SFEU, na tom účastníku řízení nebo orgánu, který vznesl obvinění.
- 30 Článek 2 nařízení č. 1/2003 sice výslovně upravuje rozložení důkazního břemene, neobsahuje však zvláštní ustanovení o procedurálních aspektech. Uvedené nařízení tak neobsahuje zejména ustanovení týkající se zásad upravujících posouzení důkazů a požadované důkazní úrovně v rámci vnitrostátního řízení na základě článku 101 SFEU.
- 31 Tento závěr je potvrzen bodem 5 odůvodnění nařízení č. 1/2003, který výslovně uvádí, že uvedeným nařízením nejsou dotčeny vnitrostátní předpisy týkající se dokazování.
- 32 Z ustálené judikatury přitom vyplývá, že při neexistenci unijních předpisů v této oblasti je na vnitrostátním právním řádu každého členského státu, aby na základě zásady procesní autonomie taková pravidla stanovil, avšak za podmínky, že nejsou méně příznivá než pravidla upravující podobné situace podléhající vnitrostátnímu právu (zásada rovnocennosti) a že v praxi neznemožňují nebo nadměrně neztěžují výkon práv přiznaných unijním právem (zásada efektivity) (v tomto smyslu viz rozsudky VEBIC, C-439/08, EU:C:2010:739, bod 63, jakož i Nike European Operations Netherlands, C-310/14, EU:C:2015:690, bod 28 a citovaná judikatura).

- 33 Soudní dvůr rozhodl, že domněnka příčinné souvislosti mezi jednáním ve vzájemné shodě a jednáním na trhu podniků, které se jej účastní, podle které uvedené podniky, pokud jsou nadále činné na uvedeném trhu, zohledňují informace vyměněné se svými konkurenty pro účely určení svého jednání na uvedeném trhu, vyplývá z čl. 101 odst. 1 SFEU, a je v důsledku toho nedílnou součástí unijního práva, které je vnitrostátní soud povinen uplatňovat (v tomto smyslu viz rozsudek T-Mobile Netherlands a další, C-8/08, EU:C:2009:343, body 51 až 53).
- 34 Nicméně na rozdíl od této domněnky odpověď na otázku, zda pouhé zaslání zprávy, jako je zpráva dotčená ve věci v původním řízení, může s ohledem na všechny okolnosti uvedené před předkládajícím soudem představovat dostačující důkaz pro účely prokázání, že její příjemci znali nebo museli nezbytně znát její obsah, neplyne z pojmu „jednání ve vzájemné shodě“ a není s ním ani úzce spjata. Taková otázka totiž musí být považována za otázku, která se týká posouzení důkazů a požadované důkazní úrovně, takže na základě zásady procesní autonomie, a s výhradou zásady rovnocennosti a zásady efektivity, spadá do působnosti vnitrostátního práva.
- 35 Zásada efektivity nicméně vyžaduje, aby vnitrostátní pravidla upravující posuzování důkazů a požadovanou míru dokazování neznemožňovala nebo nadměrně neztěžovala uplatňování unijního práva hospodářské soutěže a zejména aby nebránila účinnému uplatňování článků 101 SFEU a 102 SFEU (v tomto smyslu viz rozsudek Pfeiderer, C-360/09, EU:C:2011:389, bod 24).
- 36 V tomto ohledu je třeba připomenout, že podle judikatury Soudního dvora musí být existence jednání ve vzájemné shodě nebo dohody ve většině případů dovozována z několika shodujících se skutečností a nepřímých důkazů, které ve svém celku mohou představovat, pokud neexistuje jiné soudržné vysvětlení, důkaz porušení pravidel hospodářské soutěže (v tomto smyslu viz rozsudek Total Marketing Services v. Komise, C-634/13 P, EU:C:2015:614, bod 26 a citovaná judikatura).
- 37 V důsledku toho zásada efektivity vyžaduje, aby důkaz porušení unijního práva hospodářské soutěže mohl být předložen nejen prostřednictvím přímých důkazů, ale rovněž prostřednictvím nepřímých důkazů, pokud jsou objektivní a shodují se.
- 38 Pokud má předkládající soud s ohledem na presumpci nevinu pochybnosti ohledně možnosti konstatovat, že cestovní kanceláře věděly nebo musely nezbytně vědět o oznámení dotčeném ve věci v původním řízení, je třeba připomenout, že presumpce nevinu je obecná zásada unijního práva, která je v současné době zakotvena v čl. 48 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie (v tomto smyslu viz rozsudek E.ON Energie v. Komise, C-89/11 P, EU:C:2012:738, bod 72), který musí členské státy dodržovat při provádění unijního práva hospodářské soutěže (v tomto smyslu viz rozsudky VEBIC, C-439/08, EU:C:2010:739, bod 63, a N., C-604/12, EU:C:2014:302, bod 41).
- 39 Presumpce nevinu brání tomu, aby předkládající soud z pouhého zaslání oznámení dotčeného ve věci v původním řízení vyvodil, že dotčené cestovní kanceláře musely nezbytně znát obsah uvedeného oznámení.
- 40 Nicméně presumpce nevinu nebrání tomu, aby měl předkládající soud za to, že zaslání oznámení dotčeného ve věci v původním řízení může, s ohledem na další objektivní a shodující se nepřímé důkazy, založit domněnku, že dotčené cestovní kanceláře znaly jeho obsah od okamžiku rozeslání uvedené zprávy, pokud mají uvedené kanceláře příležitost tuto domněnku vyvrátit.
- 41 Ohledně vyvrácení uvedené domněnky předkládající soud nemůže klást nadměrné nebo nereálné požadavky. Cestovní kanceláře dotčené ve věci v původním řízení musí mít možnost vyvrátit domněnku, že znaly obsah oznámení dotčeného v původním řízení od data jeho rozeslání, například tím, že prokážou, že uvedené oznámení neobdržely nebo že nekonzultovaly dotčenou rubriku nebo ji konzultovaly až po určité době od zaslání.

- 42 Zadruhé, pokud jde o účast dotčených cestovních kanceláří na jednání ve vzájemné shodě ve smyslu čl. 101 odst. 1 SFEU, je třeba na jedné straně připomenout, že podle uvedeného ustanovení pojem „jednání ve vzájemné shodě“ předpokládá, kromě vzájemné shody mezi dotýcnými podniky, i chování na trhu v návaznosti na tuto vzájemnou shodu a příčinnou souvislost mezi oběma skutečnostmi (rozsudek Dole Food a Dole Fresh Fruit Europe v. Komise, C-286/13 P, EU:C:2015:184, bod 126 a citovaná judikatura).
- 43 Na druhé straně je třeba uvést, že věc v původním řízení, jak se jeví na základě konstatování předkládajícího soudu, se vyznačuje skutečností, že správce dotčeného informačního systému rozeslal zprávu směřující ke společnému protisoutěžnímu jednání cestovními kancelářím, které se účastnily uvedeného systému, tedy zprávu, kterou bylo možné přečíst jen po nahlédnutí do rubriky „informace“ v dotčeném informačním systému a na kterou uvedené kanceláře výslovně neodpověděly. Po rozeslání uvedené zprávy bylo zavedeno technické omezení, které výši slev uplatnitelných na rezervace v systému omezilo na 3 %. Ačkoli toto omezení nebránilo dotčeným cestovními kancelářím, aby svým zákazníkům poskytovaly slevy vyšší než 3 %, znamenalo to nicméně splnění dalších technických náležitostí.
- 44 Takové okolnosti mohou založit vzájemnou shodu mezi cestovními kancelářemi, které znaly obsah zprávy dotčené v původním řízení, přičemž lze mít za to, že uvedené kanceláře vyjádřily mlčky souhlas se společným protisoutěžním jednáním, jestliže jsou další dvě skutečnosti zakládající jednání ve vzájemné shodě, připomenuté v bodě 42 tohoto rozsudku, rovněž splněny. V závislosti na posouzení důkazů předkládajícím soudem lze mít za to, že se cestovní kancelář účastnila uvedeného jednání ve vzájemné shodě od okamžiku, kdy se seznámila s obsahem uvedené zprávy.
- 45 Naproti tomu, pokud nelze prokázat, že cestovní kancelář znala obsah uvedené zprávy, nelze její účast na jednání ve vzájemné shodě vyvodit z pouhé existence technického omezení zavedeného v systému dotčeném ve věci v původním řízení, aniž by bylo na základě dalších objektivních a shodujících se nepřímých důkazů prokázáno, že s protisoutěžním jednáním vyjádřila mlčky souhlas.
- 46 Zatřetí je třeba konstatovat, že cestovní kancelář může vyvrátit domněnku o svojí účasti na jednání ve vzájemné shodě, když prokáže, že se od uvedeného jednání veřejně distancovala nebo že jej oznámila správním orgánům. Mimoto podle judikatury Soudního dvora v případech, jako je případ v původním řízení, kdy nevyvstala otázka koluzního setkání, nejsou veřejné distancování se či oznámení správním orgánům jedinými způsoby vyvrácení domněnky účasti podniku na protiprávním jednání, ale lze k tomu účelu předložit i jiné důkazy (v tomto smyslu viz rozsudek Total Marketing Services v. Komise, C-634/13 P, EU:C:2015:614, body 23 a 24).
- 47 Ohledně přezkumu toho, zda se dotčené cestovní kanceláře veřejně distancovaly od jednání ve vzájemné shodě dotčeného ve věci v původním řízení, je třeba konstatovat, že za zvláštních okolností, jako jsou okolnosti dotčené ve věci v původním řízení, nelze požadovat, aby prohlášení cestovní kanceláře, která měla v úmyslu se distancovat, bylo učiněno přede všemi konkurenty, kteří byli příjemci oznámení dotčeného ve věci v původním řízení, jelikož taková kancelář nemůže uvedené příjemce znát.
- 48 V takové situaci může předkládající soud připustit, že jasná a výslovná námitka zaslaná správci systému E-TURAS by umožnila uvedenou domněnku vyvrátit.
- 49 Ohledně možnosti vyvrátit domněnku účasti na jednání ve vzájemné shodě prostřednictvím jiných důkazů, než veřejné distancování se či oznámení správním orgánům, je třeba konstatovat, že za okolností, jako jsou okolnosti dotčené ve věci v původním řízení, domněnka příčinné souvislosti mezi jednáním ve vzájemné shodě a jednáním na trhu podniků, které se jej účastnily, uvedená v bodě 33 tohoto rozsudku, může být vyvrácena důkazem o systematickém uplatňování slev přesahující dotčené omezení.

50 S ohledem na všechny výše uvedené úvahy je třeba na položenou otázku odpovědět takto:

- Článek 101 odst. 1 SFEU musí být vykládán v tom smyslu, že pokud správce informačního systému, jehož účelem je umožnit cestovním kancelářím prodávat na svých internetových stránkách zájezdy v rámci jednotného rezervačního systému, zašle uvedeným hospodářským subjektům prostřednictvím systému osobní elektronické pošty zprávu, kterou jim oznamuje, že výše slev na produkty prodávané prostřednictvím uvedeného systému bude omezena a po rozeslání této zprávy dojde v systému k technickým změnám nezbytným pro zavedení uvedeného opatření, lze od okamžiku, kdy se hospodářské subjekty dozvěděly o zprávě zaslané správcem systému, mít za to, že se účastnily jednání ve vzájemné shodě ve smyslu uvedeného ustanovení, pokud se veřejně nedistancovaly od uvedeného jednání nebo jej neoznámily správním orgánům, nebo nepředložily jiné důkazy pro účely vyvrácení uvedené domněnky, jako například důkaz o systematickém uplatňování slevy přesahující dotčenou horní hranici.
- Přísluší předkládajícímu soudu, aby na základě vnitrostátní právní úpravy upravující posuzování důkazů a požadovanou důkazní úroveň přezkoumal, zda s ohledem na všechny okolnosti, které mu byly předloženy, může rozeslání zprávy, jako je zpráva dotčená ve věci v původním řízení, představovat dostačující důkaz k prokázání, že její příjemci znali její obsah. Presumpce nevinny brání tomu, aby měl předkládající soud za to, že pouhé rozeslání uvedené zprávy může představovat důkaz dostačující k prokázání, že její příjemci museli nezbytně znát její obsah.

K nákladům řízení

51 Vzhledem k tomu, že řízení má, pokud jde o účastníky původního řízení, povahu incidenčního řízení ve vztahu ke sporu probíhajícímu před předkládajícím soudem, je k rozhodnutí o nákladech řízení příslušný uvedený soud. Výdaje vzniklé předložením jiných vyjádření Soudnímu dvoru než vyjádření uvedených účastníků řízení se nenahrazují.

Z těchto důvodů Soudní dvůr (pátý senát) rozhodl takto:

Článek 101 odst. 1 SFEU musí být vykládán v tom smyslu, že pokud správce informačního systému, jehož účelem je umožnit cestovním kancelářím prodávat na svých internetových stránkách zájezdy v rámci jednotného rezervačního systému, zašle uvedeným hospodářským subjektům prostřednictvím systému osobní elektronické pošty zprávu, kterou jim oznamuje, že výše slev na produkty prodávané prostřednictvím uvedeného systému bude omezena a po rozeslání této zprávy dojde v systému k technickým změnám nezbytným pro zavedení uvedeného opatření, lze od okamžiku, kdy se hospodářské subjekty dozvěděly o zprávě zaslané správcem systému, mít za to, že se účastnily jednání ve vzájemné shodě ve smyslu uvedeného ustanovení, pokud se veřejně nedistancovaly od uvedeného jednání nebo jej neoznámily správním orgánům, nebo nepředložily jiné důkazy pro účely vyvrácení uvedené domněnky, jako například důkaz o systematickém uplatňování slevy přesahující dotčenou horní hranici.

Přísluší předkládajícímu soudu, aby na základě vnitrostátní právní úpravy upravující posuzování důkazů a požadovanou důkazní úroveň přezkoumal, zda s ohledem na všechny okolnosti, které mu byly předloženy, může rozeslání zprávy, jako je zpráva dotčená ve věci v původním řízení, představovat dostačující důkaz k prokázání, že její příjemci znali její obsah. Presumpce nevinny brání tomu, aby měl předkládající soud za to, že pouhé rozeslání uvedené zprávy může představovat důkaz dostačující k prokázání, že její příjemci museli nezbytně znát její obsah.

Podpisy.